

УДК 349.6

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.2.32>

ЕКОСИСТЕМНИЙ ПІДХІД У ЕКОЛОГІЧНОМУ ПРАВІ: ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Латишева В.В.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
ORCID: 0000-0002-2388-8829
e-mail: laty-viktoriya@meta.ua*

Латишева В.В. Екосистемний підхід у екологічному праві: проблеми імплементації в Україні.

У статті здійснено теоретико-правове дослідження екосистемного підходу як сучасної парадигми розвитку екологічного права. Обґрунтовано, що екосистемний підхід відображає перехід від традиційної ресурсно-орієнтованої моделі правового регулювання до інтегрованого управління природними системами, що базується на врахуванні взаємозв'язків між компонентами довкілля та необхідності забезпечення їх функціональної цілісності. Проаналізовано міжнародно-правові засади формування екосистемного підходу.

Встановлено, що у правовій системі України імплементація екосистемного підходу має фрагментарний характер і ускладнюється низкою системних проблем, серед яких відсутність його нормативного закріплення як принципу екологічного права, термінологічна невизначеність базових категорій, інституційна розпорошеність управління природними ресурсами, домінування карально-контрольної моделі регулювання та недостатній розвиток інтегрованих і превентивних механізмів екологічної політики. Доведено, що існуюча модель правового регулювання не забезпечує належного врахування екосистемних взаємозв'язків, що обмежує ефективність управління довкіллям.

Особливу увагу приділено аналізу наукових підходів до розуміння екосистемного підходу в юридичній та економічній доктрині, що дозволило обґрунтувати його міждисциплінарний характер і значення як системоутворюючого елементу сучасного екологічного права. На підставі проведеного дослідження сформульовано авторську позицію щодо доцільності розгляду екосистемного підходу як метапринципу екологічного права, який визначає зміст правових інститутів, механізмів регулювання та напрямів розвитку екологічної політики.

Обґрунтовано, що гармонізація національного законодавства з правом Європейського Союзу повинна здійснюватися не шляхом формального запозичення окремих норм, а через адаптацію концептуальних засад екологічного регулювання, орієнтованих на інтегроване управління екосистемами. Визначено ключові напрями вдосконалення екологічного законодавства України, серед яких нормативне закріплення екосистемного підходу, формування уніфікованого понятійно-категоріального апарату, інституційна інтеграція системи управління природними ресурсами, розвиток економічних стимулюючих механізмів та впровадження екосистемно орієнтованого просторового планування.

Доведено, що в умовах післявоєнного відновлення України екосистемний підхід набуває стратегічного значення як методологічна основа відновлення довкілля, що передбачає не лише ліквідацію наслідків екологічної шкоди, а й відновлення екосистем як цілісних природних утворень.

Ключові слова: екосистемний підхід, екологічне право, екосистема, сталий розвиток, імплементація, екологічна політика, право ЄС, природокористування.

Latysheva V.V. Ecosystem approach in environmental law: problems of implementation in Ukraine.

The article provides a comprehensive theoretical and legal analysis of the ecosystem approach as a modern paradigm for the development of environmental law. It is substantiated that the ecosystem

approach reflects a transition from a traditional resource-oriented model of legal regulation to integrated management of natural systems, taking into account the interconnections between environmental components and the need to ensure their functional integrity. The study analyzes the international legal foundations of the ecosystem approach, in particular the provisions of the Convention on Biological Diversity and the relevant decisions of the Conference of the Parties, as well as the peculiarities of its institutionalization in European Union law through mechanisms of integrating environmental requirements into public policy, implementing the river basin management principle, developing ecological networks, and introducing adaptive management.

It is established that in the legal system of Ukraine the implementation of the ecosystem approach remains fragmented and is complicated by a number of systemic problems, including the lack of its formal recognition as a principle of environmental law, terminological uncertainty of key categories, institutional fragmentation of natural resource management, the dominance of a punitive-control model of regulation, and the insufficient development of integrated and preventive mechanisms of environmental policy. It is proven that the existing legal regulatory framework does not adequately account for ecosystem interconnections, thereby limiting the effectiveness of environmental governance.

Particular attention is paid to the analysis of scientific approaches to understanding the ecosystem approach in legal and economic doctrine, which enables substantiation of its interdisciplinary nature and significance as a system-forming element of modern environmental law. Based on the conducted research, the author's position is formulated regarding the expediency of considering the ecosystem approach as a meta-principle of environmental law, which determines the content of legal institutions, regulatory mechanisms, and directions of environmental policy development.

It is substantiated that harmonization of national legislation with European Union law should not be limited to the formal borrowing of individual norms, but should be carried out by adapting the conceptual foundations of environmental regulation to integrated ecosystem management. The key directions for improving Ukrainian environmental legislation are identified, including formal consolidation of the ecosystem approach, development of a unified conceptual and categorical framework, institutional integration of natural resource management, development of economic incentive mechanisms, and implementation of ecosystem-based spatial planning.

It is proven that in the context of Ukraine's post-war recovery, the ecosystem approach is of strategic importance as a methodological basis for environmental restoration, encompassing not only eliminating the consequences of environmental damage but also restoring ecosystems as integral natural systems.

Key words: ecosystem approach, environmental law, ecosystem, sustainable development, implementation, environmental policy, EU law, natural resource management.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку екологічного права характеризується переходом від фрагментарного регулювання окремих природних ресурсів до інтегрованих моделей управління довкіллям, серед яких ключове місце займає екосистемний підхід. Його актуальність зумовлена загостренням глобальних екологічних викликів, зокрема зміною клімату, втратою біорізноманіття та деградацією природних ресурсів, що потребує переосмислення традиційних правових механізмів природокористування.

Для України ця проблематика набуває особливого значення в умовах європейської інтеграції, яка передбачає гармонізацію національного законодавства з правом Європейського Союзу. Європейська модель екологічного регулювання базується на екосистемному підході, що проявляється у впровадженні інтегрованого управління природними ресурсами, басейнового принципу та врахуванні екосистемних послуг, що зумовлює необхідність його імплементації у національне законодавство. Водночас в Україні зберігається ресурсно-орієнтована модель правового регулювання, яка характеризується фрагментарністю нормативної бази, відсутністю інтегрованих механізмів управління та недостатнім розвитком стимулюючих інструментів екологічної політики. Це свідчить про наявність суттєвих прогалин у правовому забезпеченні екосистемного підходу. Особливої актуальності проблема набуває в умовах повномасштабної війни, що спричинила значні екологічні втрати та актуалізувала необхідність комплексного екосистемно орієнтованого відновлення довкілля.

Отже, актуальність дослідження зумовлена необхідністю переходу до екосистемно інтегрованої моделі екологічного права, здатної забезпечити ефективне управління природними ресурсами, імплементацію європейських стандартів та відновлення екосистем.

Метою статті є комплексний аналіз екосистемного підходу як сучасної парадигми екологічного права, обґрунтування його правової природи як метапринципу, а також визначення концептуальних проблем і напрямів імплементації в законодавстві України з урахуванням стандартів права Європейського Союзу.

Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, зокрема: формально-юридичний, порівняльно-правовий, доктринальний метод та метод правового моделювання.

Стан опрацювання проблематики. У науковій літературі екосистемний підхід розглядається як комплексна міждисциплінарна концепція, що інтегрує екологічні, юридичні, економічні, технічні та соціальні аспекти природокористування, забезпечуючи цілісне бачення взаємодії природних систем і суспільства.

На особливу увагу заслуговують дослідження Є.П. Суєтнова щодо екосистемного підходу у правовому регулюванні екологічних відносин в Україні. Зокрема, вчений аналізує законодавчі та доктринальні підходи до розуміння об'єктів екологічного права України в умовах впровадження екосистемного підходу. Автор обґрунтовує концепцію «екосистемізації» об'єктів екологічного права, зміст якої полягає не лише у визнанні екосистем як самостійних об'єктів правового регулювання, а й у необхідності розглядати всі природні об'єкти та довкілля в цілому як елементи єдиної екосистеми. У результаті дослідження зроблено висновок про формування стійкої тенденції до екосистемізації екологічного законодавства України, що має сприяти подоланню його фрагментарності та становленню цілісної системи правового регулювання екологічних відносин [1].

У дослідженні М.А. Дейнеги [2] проаналізовано етапи становлення та розвитку екосистемного підходу до використання природних ресурсів як основи сталого розвитку, зокрема у міжнародно-правових актах, а також узагальнено науково-теоретичні підходи до розуміння його сутності та змісту. Автор дійшов висновку, що принцип екосистемного підходу є одним із основоположних правових принципів сучасного природокористування, нормативний зміст якого полягає у необхідності прийняття управлінських рішень із урахуванням вимог запобігання шкоді іншим природним ресурсам та навколишньому природному середовищу загалом.

Учена-економістка О.О. Веклич [3] досліджено сутність і зміст екосистемного підходу в економічній науці, розглядаючи його як один із ключових інструментів забезпечення сталого розвитку. Авторка визначає екосистемний підхід як багатовимірну методологію управління природокористуванням, що передбачає інтеграцію екологічних, економічних і соціальних складових. Особливу увагу приділено формуванню концепції «екосистемного оцінювання» та розробці алгоритму його реалізації, який дозволяє здійснювати комплексну діагностику стану екосистем і трансформувати теоретичні положення у практичні управлінські рішення. У підсумку доведено, що застосування екосистемного підходу забезпечує перехід від фрагментарного природокористування до системного, орієнтованого на збереження екосистемних функцій та відтворювального потенціалу довкілля.

У дослідженні В.І. Убермана та Л.А. Васьковець [4] розглянуто проблеми правового регулювання якості води крізь призму екосистемного підходу як складової управління водними екосистемами. Автори обґрунтовують, що сучасне водне законодавство України поступово інтегрує екосистемні засади, зокрема через запровадження нормативів оцінки екологічного стану масивів поверхневих вод як комплексних екосистемних утворень. Учені також підкреслюють, що існуючі термінологічні та концептуальні невідповідності між українським і європейським законодавством ускладнюють формування ефективної системи екосистемного управління водними ресурсами, що зумовлює необхідність системного вдосконалення нормативної бази з урахуванням екосистемної природи водних об'єктів.

Отже, стан наукової розробленості проблеми свідчить про зростання інтересу до екосистемного підходу як базової методології сучасного екологічного права, водночас підтверджуючи наявність низки теоретичних і практичних проблем його імплементації.

Виклад основного матеріалу. У міжнародній доктрині екосистемний підхід розглядається як ключова регуляторна стратегія у сфері збереження біорізноманіття та сталого використання природних ресурсів, що забезпечує досягнення цілей Конвенції про біологічне різноманіття [5]. Вважаємо, що саме міжнародно-правове закріплення екосистемного підходу зумовило трансформацію екологічного права від ресурсної до системної моделі регулювання.

До базових принципів екосистемного підходу, закріплених у міжнародних актах та розвинених у доктрині, належать: інтегрованість управління природними ресурсами; міжсекторальна координація та узгодженість політик; врахування екологічних, соціальних та економічних чинників; децентралізація управління та наближення його до рівня екосистем; участь заінтересованих сторін, включаючи місцеві громади; адаптивне управління з урахуванням невизначеності екологічних процесів; пріоритет збереження структури та функцій екосистем як основи екосистемних послуг.

Екосистемний підхід отримав нормативне закріплення у міжнародному екологічному праві та подальший розвиток у праві Європейського Союзу як один із базових принципів регулювання природокористування та охорони довкілля. Його формування пов'язане насамперед із положеннями Конвенції про біологічне різноманіття 1992 року, відповідно до якої держави зобов'язані забезпечувати збереження та стале використання біологічних ресурсів із урахуванням екосистемних взаємозв'язків [5].

Подальша конкретизація екосистемного підходу відбулася у рішеннях Конференції Сторін Конвенції, зокрема у рішенні V/6 (2000 р.), де він визначається як стратегія інтегрованого управління земельними, водними та живими ресурсами, що сприяє їх збереженню та сталому використанню [6]. У міжнародній доктрині цей підхід розглядається як ключовий інструмент досягнення цілей сталого розвитку та забезпечення екологічної рівноваги.

У праві Європейського Союзу екосистемний підхід набув подальшого розвитку та інституціоналізації, що зумовлено інтеграційним характером екологічної політики ЄС. Відповідно до статті 11 Договору про функціонування Європейського Союзу, вимоги щодо охорони довкілля мають бути інтегровані у визначення та реалізацію політик і діяльності Союзу, що фактично закріплює принцип екологічної інтеграції як основу екосистемного підходу [7].

Серед ключових актів ЄС, що відображають реалізацію екосистемного підходу, слід виокремити Стратегію ЄС з біорізноманіття до 2030 року, яка визначає відновлення деградованих екосистем, розширення природоохоронних територій та інтеграцію екосистемних послуг у політику розвитку як пріоритетні завдання [8]. У цьому документі екосистемний підхід прямо пов'язується із забезпеченням кліматичної нейтральності та формуванням «зеленої» економіки.

Важливим елементом імплементації екосистемного підходу є Рамкова водна директива 2000/60/ЄС, яка запроваджує басейновий принцип управління водними ресурсами [9]. Відповідно до цієї директиви управління водами здійснюється не за адміністративно-територіальним, а за природним річковим принципом, що дозволяє враховувати екосистемні зв'язки та забезпечувати комплексне управління водними екосистемами.

Екосистемний підхід також закріплений у Директиві 2008/56/ЄС (Морська стратегія ЄС), яка передбачає досягнення «доброго екологічного стану» морських вод на основі екосистемного управління [10]. У цьому контексті екосистема розглядається як основна одиниця правового регулювання, що визначає межі та зміст природоохоронних заходів.

Суттєве значення для реалізації екосистемного підходу має правовий режим охорони біорізноманіття, сформований у межах Директиви 92/43/ЄС про збереження природних оселищ та Директиви 2009/147/ЄС про охорону птахів [11; 12]. Саме на їх основі створено екологічну мережу Natura 2000, яка є прикладом інтегрованого підходу до охорони природних територій і забезпечує збереження екосистем на наднаціональному рівні.

Зазначені акти передбачають низку ключових механізмів реалізації екосистемного підходу, серед яких: застосування басейнового принципу управління природними ресурсами; формування екологічних мереж (зокрема Natura 2000); інтегроване планування використання територій; оцінка впливу на довкілля з урахуванням екосистемних зв'язків; впровадження адаптивного управління природними ресурсами.

Таким чином, у праві ЄС екосистемний підхід виступає не лише декларативним принципом, а й дієвим інструментом правового регулювання, що реалізується через систему нормативних актів, інституційних механізмів і фінансових інструментів. Вважаємо, що саме міжнародно-правове закріплення екосистемного підходу зумовило трансформацію екологічного права від ресурсної до системної моделі регулювання.

Для України зазначені підходи мають особливе значення у контексті виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка передбачає адаптацію національного законодавства до *acquis* ЄС у сфері охорони довкілля [13]. Імплементація екосистемного підходу є важливою передумовою гармонізації екологічного законодавства, переходу до сталого природо-

користування та формування сучасної моделі екологічного управління, орієнтованої на збереження цілісності екосистем.

Насамперед слід констатувати відсутність чіткого нормативного закріплення екосистемного підходу як принципу екологічного права. Чинне законодавство України не містить визначення екосистеми як об'єкта правового регулювання та не відображає системно екосистемні зв'язки у структурі правових норм. У результаті правове регулювання зосереджене на окремих природних ресурсах – землі, водах, лісах, що відтворює галузево-фрагментарну модель і не забезпечує належного врахування взаємозв'язків між компонентами довкілля.

Суттєвою проблемою є також термінологічна невизначеність. Відсутність усталених категорій, зокрема «екосистема», «екосистемні послуги», «екосистемне управління», ускладнює формування єдиної доктринальної та правозастосовної практики, тоді як у праві ЄС відповідний понятійний апарат вже системно сформований.

Другим блоком проблем є інституційна фрагментація управління природними ресурсами. Розподіл повноважень між різними органами без належної координації унеможлиблює формування інтегрованої екологічної політики, спричиняє дублювання функцій та знижує ефективність правового регулювання.

Третьою проблемою є домінування карально-контрольної моделі, орієнтованої на реагування на порушення, тоді як превентивні та стимулюючі механізми залишаються недостатньо розвиненими. Відсутність економічних інструментів, зокрема платежів за екосистемні послуги або екологічних стимулів, обмежує впровадження екосистемного підходу.

Четвертою проблемою є невідповідність просторового планування вимогам екосистемного підходу. Управління здійснюється за адміністративно-територіальним принципом, а не з урахуванням природних меж екосистем, що ускладнює реалізацію басейнового та ландшафтного підходів.

П'ятою проблемою є недостатній рівень екологічного моніторингу. Відсутність інтегрованої системи збору та обміну даними обмежує можливості прийняття обґрунтованих управлінських рішень та впровадження адаптивного управління.

Окремою проблемою є формальний характер євроінтеграційної адаптації. Імплементация норм ЄС часто здійснюється без зміни концептуальних засад правового регулювання, що призводить до фрагментарного запровадження елементів екосистемного підходу без формування цілісної системи.

В умовах повномасштабної війни ці проблеми загострюються, оскільки масштабні екологічні втрати потребують переходу до комплексного екосистемно орієнтованого відновлення довкілля, тоді як чинна правова система не забезпечує відповідних інструментів.

Отже, подолання зазначених проблем потребує не фрагментарного вдосконалення законодавства, а комплексної трансформації моделі екологічного права з переходом до екосистемно інтегрованого регулювання.

Першочерговим напрямом реформування має стати нормативне закріплення екосистемного підходу як одного з базових принципів екологічного права України. Доцільним є внесення відповідних змін до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [14] із визначенням екосистеми як комплексного природного об'єкта та закріпленням обов'язку держави забезпечувати збереження її структури, функцій і відновлювального потенціалу. Такий підхід дозволить сформувати єдину концептуальну основу для подальшого розвитку галузевого законодавства. Другим – формування уніфікованого понятійного апарату. Третім – інституційна інтеграція системи управління природними ресурсами через створення ефективного координуючого механізму. Важливим напрямом є також розвиток економічних стимулів екологічно відповідальної діяльності, зокрема платежів за екосистемні послуги, субсидій і податкових пільг. Не менш значущим є впровадження екосистемно орієнтованого просторового планування з урахуванням природних меж екосистем. Завершальним елементом має стати створення інтегрованої системи екологічного моніторингу, що забезпечить інформаційну основу для ефективного управління довкіллям.

Окремого значення набуває гармонізація національного законодавства з правом Європейського Союзу. Імплементация екосистемного підходу повинна здійснюватися не шляхом формального запозичення окремих норм, а через адаптацію регуляторної логіки ЄС, яка ґрунтується на інтеграції екологічних вимог у всі сфери політики, розвитку стимулюючих механізмів та впроваджен-

ні екосистемного управління. У цьому контексті особливу роль відіграє виконання зобов'язань України за Угодою про асоціацію з ЄС.

В умовах післявоєнного відновлення України екосистемний підхід набуває стратегічного значення. Відновлення зруйнованих територій, рекультивация земель, відновлення водних і лісових екосистем мають здійснюватися з урахуванням їх природної цілісності та функціональних зв'язків. Це вимагає впровадження нової моделі екологічного управління, орієнтованої не лише на ліквідацію наслідків шкоди, а й на відновлення екосистем як цілісних природних утворень.

Висновки. Проведене дослідження дозволило встановити, що впровадження екосистемного підходу в екологічному праві України має системний характер і потребує комплексної трансформації чинної моделі правового регулювання. Визначено, що існуюча ресурсно-орієнтована парадигма не забезпечує належного врахування взаємозв'язків між компонентами довкілля, що унеможливує ефективне управління екосистемами як цілісними природними утвореннями.

Доведено, що ключовими перешкодами імплементації екосистемного підходу є відсутність його нормативного закріплення, термінологічна невизначеність, інституційна фрагментація системи управління природними ресурсами та недостатній розвиток інтегрованих і превентивних механізмів екологічного регулювання. Обґрунтовано, що адаптація національного законодавства до права Європейського Союзу повинна здійснюватися не шляхом формального запозичення окремих норм, а через трансформацію концептуальних засад екологічного права з урахуванням екосистемного підходу.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення правових моделей інтегрованого екосистемного управління та механізмів їх практичної реалізації в умовах післявоєнного відновлення України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Суєтнов Є.П. «Екосистимізація» об'єктів екологічного права в контексті впровадження та реалізації екосистемного підходу. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 148. С. 132–151. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.148.193603>.
2. Дейнега М.А. Екосистемний підхід до використання природних ресурсів: правовий аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 131–135. URL: <https://www.nvppp.in.ua/vip/2018/2/27.pdf> (дата звернення: 31.03.2026).
3. Веклич О.О. Сутність і зміст концепту «екосистемний підхід» в економічній науці. *Економіка України*. 2017. № 12 (673). С. 52–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2017_12_5. (дата звернення: 31.03.2026).
4. Уberman В.І., Васьковець Л.А. Понятійно-термінологічні особливості і правовий зміст екологічних нормативів якості для водних об'єктів в Україні та ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 85, ч. 2. С. 192–200. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.2.28>.
5. Конвенція про біологічне різноманіття від 5 червня 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030 (дата звернення: 31.03.2026).
6. Decision V/6. Ecosystem Approach: Fifth Meeting of the Conference of the Parties to the Convention on Biological Diversity (Nairobi, 2000). URL: <https://www.cbd.int/decision/cor/?id=7148> (дата звернення: 31.03.2026).
7. Договір про функціонування Європейського Союзу від 25.03.1957 р. (у редакції Лісабонського договору 2007 р.). URL: <https://eur-lex.europa.eu> (дата звернення: 31.03.2026).
8. EU Biodiversity Strategy for 2030: Bringing nature back into our lives. Brussels, 2020. URL: https://ec.europa.eu/environment/strategy/biodiversity-strategy-2030_en (дата звернення: 31.03.2026).
9. Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council establishing a framework for Community action in the field of water policy. Official Journal of the European Communities. 2000. L 327. (дата звернення: 31.03.2026).
10. Directive 2008/56/EC of the European Parliament and of the Council establishing a framework for community action in the field of marine environmental policy (Marine Strategy Framework Directive). Official Journal of the European Union. 2008. L 164. P. 19–40.
11. Council Directive 92/43/EEC on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora. Official Journal of the European Communities. 1992. L 206. P. 7–50.

12. Directive 2009/147/EC of the European Parliament and of the Council on the conservation of wild birds. Official Journal of the European Union. 2009. L 20. P. 7–25.
13. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 31.03.2026).
14. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 31.03.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 01.04.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.04.2026
Дата публікації: 10.05.2026

© Латишева В.В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0